

PRAWO KARNE MATERIALNE

Część ogólna

redakcja naukowa Marek Mozgawa

Magdalena Budyn-Kulik, Patrycja Kozłowska-Kalisz

Marek Kulik, Marek Mozgawa

SERIA AKADEMICKA

4. WYDANIE

PRAWO KARNE MATERIALNE

Część ogólna

redakcja naukowa Marek Mozgawa

Magdalena Budyn-Kulik, Patrycja Kozłowska-Kalisz

Marek Kulik, Marek Mozgawa

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

4. WYDANIE

Stan prawny na 1 sierpnia 2016 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Adam Choirski

Opracowanie redakcyjne
Dagmara Wachna

Łamanie
Andrzej Gudowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

The logo for 'prawolubni' features the word in a lowercase, serif font. A small red heart is positioned above the 'i' in 'lubni'. Below the text is a decorative horizontal line with a wavy, scalloped pattern.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-8092-512-0

4. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
CZĘŚĆ I. WIADOMOŚCI WSTĘPNE	17
Rozdział pierwszy. Pojęcie i podziały prawa karnego	19
Literatura	27
Rozdział drugi. Funkcje prawa karnego	28
Literatura	31
Rozdział trzeci. Zasady prawa karnego	33
1. Zasada odpowiedzialności za czyn	33
2. Zasada winy	36
3. Zasada humanitaryzmu	37
4. Zasada odpowiedzialności indywidualnej i osobistej	38
5. Zasada praworządności (legalizmu)	41
6. Zasada społecznej szkodliwości czynu	43
Literatura	45
Rozdział czwarty. Nauka prawa karnego i nauki pokrewne	47
Literatura	49
Rozdział piąty. Historyczny rozwój prawa karnego	50
1. Uwagi wstępne	50
2. Szkoła racjonalistyczno-humanitarna epoki oświecenia	53
3. Szkoła klasyczna	56
4. Szkoła antropologiczna (pozytywizm kryminologiczny)	57
5. Szkoła socjologiczna (pozytywizm społeczny)	60
6. Normatywizm (pozytywizm prawniczy)	61

7. Ruch obrony społecznej	62
8. Neoklasycyzm (nowy realizm)	65
9. Abolicjonizm	66
Literatura	66
Rozdział szósty. Podstawowe dane o stanie przestępczości	
w Polsce	68
Literatura	83
CZĘŚĆ II. NAUKA O USTAWIE KARNEJ	85
Rozdział pierwszy. Źródła prawa karnego	87
Literatura	93
Rozdział drugi. Budowa normy karnoprawnej.	
Wykładnia przepisów prawa karnego	95
1. Norma prawna, jej rodzaje i struktura	95
2. Rodzaje dyspozycji	98
3. Sankcje	104
4. Wykładnia	108
5. Analogia	114
Literatura	116
Rozdział trzeci. Zasady obowiązywania ustawy karnej	117
1. Zasady obowiązywania ustawy pod względem czasu	117
2. Zasady obowiązywania ustawy pod względem miejsca	
i osób	125
2.1. Zasada terytorialności	126
2.2. Zasada podmiotowa (zasada obywatelstwa,	
zasada narodowości podmiotowej)	128
2.3. Zasada przedmiotowa względna (ograniczona,	
ochronna, zwykła)	129
2.4. Zasada odpowiedzialności zastępczej (subsydiarna)	131
2.5. Zasada przedmiotowa bezwzględna	
(nieograniczona, obostrzona)	132
2.6. Zasada represji wszechświatowej (uniwersalna)	134
3. Moc prawna orzeczeń zapadłych za granicą	135
Literatura	141

Rozdział czwarty. Immunitety	142
Literatura	152
Rozdział piąty. Ekstradycja i azyl	154
Literatura	160
CZĘŚĆ III. NAUKA O PRZESTĘPSTWIE	161
Rozdział pierwszy. Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw	163
Literatura	186
Rozdział drugi. Ustawowe znamiona czynu zabronionego	188
1. Pojęcie ustawowych znamion	188
2. Przedmiot ochrony	193
3. Strona przedmiotowa	198
3.1. Czynność sprawcza	199
3.2. Skutek przestępny	205
3.3. Związek przyczynowy	207
3.4. Okoliczności czynu	215
3.5. Przedmiot czynności wykonawczej	216
4. Podmiot	217
4.1. Odpowiedzialność karna człowieka	218
4.1.1. Uwagi ogólne	218
4.1.2. Odpowiedzialność karna nieletniego	219
4.1.3. Wyjątkowa odpowiedzialność sprawcy dorosłego	227
4.2. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych	227
5. Strona podmiotowa	231
5.1. Umyślność	231
5.2. Nieumyślność	241
5.3. Strona podmiotowa przestępstw kwalifikowanych przez następstwa – tzw. wina kombinowana	243
5.4. Motywacja	245
Literatura	248
Rozdział trzeci. Okoliczności wyłączające bezprawność	252
1. Pojęcie i podziały kontratypów	252
2. Obrona konieczna	259
3. Stan wyższej konieczności	271
4. Dozwolone ryzyko	279

5. Dozwolona krytyka	282
6. Działanie w ostatecznej potrzebie	286
7. Samopomoc legalna	288
8. Działanie w ramach szczególnych uprawnień i obowiązków	289
9. Zgoda pokrzywdzonego	292
10. Karzenie małoletnich	294
11. Dozwolone ryzyko sportowe	297
12. Czynności lecznicze	298
13. Przerywanie ciąży	302
14. Kwestia zwyczaju	304
Literatura	306
Rozdział czwarty. Wina. Okoliczności wyłączające winę	310
1. Wina	310
1.1. Teorie winy	312
1.1.1. Teorie psychologiczne	313
1.1.2. Teorie normatywne	314
2. Okoliczności wyłączające lub zmniejszające winę	316
2.1. Nieletność	316
2.2. Niepoczytalność	317
2.3. Błąd	325
2.3.1. Błąd co do faktu – art. 28 k.k.	325
2.3.2. Błąd co do okoliczności wyłączającej bezprawność lub winę – art. 29 k.k.	333
2.3.3. Błąd co do prawa – art. 30 k.k.	335
2.4. Stan wyższej konieczności – art. 26 § 2 k.k.	336
2.5. Rozkaz – art. 318 k.k.	338
Literatura	342
Rozdział piąty. Formy popełnienia czynu zabronionego	344
1. Formy stadialne	345
1.1. Dokonanie	346
1.2. Usiłowanie	347
1.2.1. Pojęcie usiłowania	348
1.2.2. Usiłowanie nieudolne	351
1.2.3. Karalność usiłowania	355
1.3. Przygotowanie	357
Literatura.....	361

2. Formy zjawiskowe	364
2.1. Uwagi wstępne	364
2.2. Sprawstwo	369
2.3. Podżeganie	381
2.4. Pomocnictwo	383
2.5. Szczególne kwestie związane z odpowiedzialnością karną za współdziałanie przestępne	387
2.5.1. Odpowiedzialność podżegacza i pomocnika w wypadkach, kiedy nie doszło do dokonania czynu zabronionego	387
2.5.2. Krzyżowanie się form stadialnych i zjawiskowych	388
2.5.3. Czynny żal	389
2.5.4. Odpowiedzialność prowokatora	390
Literatura	392
Rozdział szósty. Zbieg przepisów ustawy i przestępstw	395
1. Jedność i wielość czynów	395
2. Zbieg przepisów ustawy	400
2.1. Pozorny zbieg przepisów ustawy	400
2.2. Rzeczywisty niewłaściwy zbieg przepisów ustawy	401
2.3. Rzeczywisty właściwy zbieg przepisów ustawy	403
3. Zbieg przestępstw	405
3.1. Rzeczywisty zbieg przestępstw	405
3.2. Pozorny zbieg przestępstw	412
Literatura	416
CZĘŚĆ IV. NAUKA O KARZE I INNYCH ŚRODKACH REAKCJI NA PRZESTĘPSTWO	419
Rozdział pierwszy. Kary	421
1. Pojęcie kary, jej cele i funkcje	421
2. Katalog kar	429
2.1. Kara pozbawienia wolności	432
2.2. Kara ograniczenia wolności	438
2.3. Kara grzywny	446
Literatura	452

Rozdział drugi. Środki karne oraz przepadek i środki kompensacyjne	456
1. Uwagi ogólne	456
2. Pozbawienie praw publicznych	459
3. Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności	462
4. Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu	466
5. Zakaz wstępu na imprezę masową	468
6. Zakaz wstępu do ośrodków gier hazardowych i uczestnictwa w grach hazardowych	469
7. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	471
8. Zakaz prowadzenia pojazdów	471
9. Świadczenie pieniężne	476
10. Podanie wyroku do publicznej wiadomości	477
11. Uznanie środka za wykonany	479
12. Przepadek	480
12.1. Przepadek przedmiotów	481
12.2. Przepadek korzyści majątkowej	483
13. Obowiązek naprawienia szkody	486
14. Nawiazka	488
15. Uwagi uzupełniające	491
Literatura	492
Rozdział trzeci. Zasady wymiaru kary	494
1. Dyrektywy wymiaru kary	494
1.1. Zasada swobodnego uznania sędziowskiego	495
1.2. Zasada indywidualizacji wymiaru kary	500
1.3. Zasada oznaczoności kary	502
2. Ustawowe wskazania dla polityki karnej	503
Literatura	505
Rozdział czwarty. Nadzwyczajny wymiar kary	507
1. Uwagi wstępne	507
2. Nadzwyczajne obostrzenie kary	508

3. Nadzwyczajne złagodzenie kary	516
4. Zbieg podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia i nadzwyczajnego złagodzenia kary	522
5. Wypadki obligatoryjnego orzekania powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia	524
Literatura	531
Rozdział piąty. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie	533
1. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	535
2. Warunkowe zawieszenie wykonania kary	542
3. Warunkowe przedterminowe zwolnienie	556
Literatura	562
Rozdział szósty. Środki zabezpieczające	565
1. Rodzaje środków zabezpieczających	565
2. Czas stosowania środka zabezpieczającego	585
Literatura	587
Rozdział siódmy. Uchylenie karalności i darowanie kary.	
Zatarcie skazania	590
1. Przedawnienie	590
1.1. Przedawnienie karalności	591
1.2. Przedawnienie wykonania kary	595
1.3. Spoczywanie biegu przedawnienia	596
1.4. Wyłączenie biegu przedawnienia	597
2. Abolicja, amnestia, ułaskawienie	598
3. Zatarcie skazania	602
Literatura	605

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
- k.k.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.)
- k.k.s.** – ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 186 z późn. zm.)
- k.k.w.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- k.p.k.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.p.w.** – ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 395 z późn. zm.)
- k.r.o.** – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- k.w.** – ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- Statut MTK** – Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708)
- StGB** – Strafrechtsgesetzbuch (niemiecki kodeks karny)
- u.p.n.** – ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382 z późn. zm.)

Inne

- Annales UMCS** – Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
- Apel.-Lub.** – Apelacja – Sąd Apelacyjny w Lublinie
- BGH** – Bundesgerichtshof (niemiecki Federalny Sąd Najwyższy)
- Biul. SN** – Biuletyn Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego
- CzPKiNP** – Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
- Dz. U.** – Dziennik Ustaw
- Dz. Urz. UE** – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
- KSP** – Krakowskie Studia Prawnicze
- KZS** – Krakowskie Zeszyty Sądowe. Orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Krakowie w sprawach karnych
- LEX** – System Informacji Prawnej LEX
- LG** – Landgericht (niemiecki sąd krajowy)
- NP** – Nowe Prawo
- NStZ** – Neue Zeitschrift für Strafrecht
- OSA** – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSNKW** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
- OSNPG** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Biuletyn Prokuratury Generalnej
- OSP** – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OTK-A** – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
- PiM** – Prawo i Medycyna
- PiP** – Państwo i Prawo
- PiŻ** – Prawo i Życie
- PPK** – Przegląd Prawa Karnego
- Prob. Praw.** – Problemy Praworządności
- Prok. i Pr.** – Prokuratura i Prawo
- Prok. i Pr.-wkł.** – Prokuratura i Prawo – wkładka
- Prz. Sejm.** – Przegląd Sejmowy
- PS** – Przegląd Sądowy
- R-OSNKW** – Rocznik – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych
- RPEiS** – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
- SKKiP** – Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne
- SN** – Sąd Najwyższy
- St. Praw.** – Studia Prawnicze
- St. Pr.-Ek.** – Studia Prawno-Ekonomiczne

-
- TK** – Trybunał Konstytucyjny
WPP – Wojskowy Przegład Prawniczy
ZNUJ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Część I

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Rozdział pierwszy

POJĘCIE I PODZIAŁY PRAWA KARNEGO

Prawo karne stanowi część obowiązującego w państwie systemu prawa. Od innych gałęzi prawa odróżnia je to, że jest ono instrumentem zwalczania przestępczości za pomocą kar i innych środków przewidzianych w jego przepisach.

Według I. Andrejewa „prawo karne jest dziedziną prawa, która określa czyny przestępne i zasady odpowiedzialności za nie oraz kary grożące za ich popełnienie i stosowane wraz z innymi środkami przymusu wobec sprawców takich czynów”¹.

A. Marek wskazuje, że prawo karne jest jedną z gałęzi systemu prawa, która spełnia rolę szczególną, chroniąc państwo, stosunki społeczne i ekonomiczne oraz prawa i wolności człowieka przed najpoważniejszymi zamachami na te dobra (przestępstwami). Wobec sprawców tych przestępstw stosuje się środki przymusu w postaci kar i innych środków, które są przewidziane w przepisach prawa karnego². Prawo karne jest zespołem norm powinnościowych (zakazów i nakazów), których przekroczenie jest zagrożone sankcją karną³. J. Waszczyński podkreśla, że „prawo karne ma charakter nakazujący (imperatywny), albowiem zawiera zespół reguł, które są bezwzględnie obowiązujące dla osób (podmiotów), do których są adresowane”⁴.

¹ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 23.

² A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 5.

³ *Ibidem*, s. 14.

⁴ J. Waszczyński (w:) *Prawo karne w zarysie. Nauka o ustawie karnej i o przestępstwie*, red. J. Waszczyński, Łódź 1979, s. 5.

Z kolei K. Buchała podnosi, że normy prawa karnego to normy sankcjonowane (określające reguły zachowania, które mają zapobiegać zachowaniom o dużym ładunku niebezpieczeństwa dla stosunków społecznych), normy sankcjonujące (skierowane do właściwych organów państwa, oznaczające powinność ukarania) i normy uprawniające (skierowane także do właściwych organów, dające możliwość wyboru sankcji zastosowanej do sprawcy przekroczenia normy sankcjonowanej). Według tego autora istotą prawa karnego, która odróżnia tę gałąź od innych, jest właśnie dokładne określenie czynów sprzecznych z normami sankcjonowanymi, które jest merytorycznie powiązane z zakazem ich popełnienia pod groźbą przymusu związanego z sankcją⁵. Kolejną cechą wyróżniającą prawo karne od innych gałęzi jest także – zdaniem K. Buchały – charakter sankcji groźących za naruszenie norm sankcjonowanych, które mają charakter osobisty i są najbardziej dolegliwe, bo dotyczą najwartościowszych dóbr jednostki (zdrowie, wolność, mienie, a nawet życie)⁶.

Reasumując, można stwierdzić, że prawo karne to taka dziedzina prawa, która zawiera normy określające:

- 1) jakie czyny są zabronione pod groźbą kary jako przestępstwa,
- 2) jakie są zasady odpowiedzialności karnej za ich popełnienie,
- 3) jakie kary i inne środki mogą być wymierzone wobec sprawców czynów zabronionych.

Kara jest tradycyjną, ale nie jedyną formą reakcji na popełnienie przestępstwa. Prawo karne przewiduje także inne konsekwencje prawne popełnionego czynu zabronionego. Obok kar, których katalog wymienia art. 32 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.), tj. grzywny, kary ograniczenia wolności, kary pozbawienia wolności, kary 25 lat pozbawienia wolności i kary dożywotniego pozbawienia wolności, możliwe jest orzekanie wobec sprawców przestępstw **tzw. środków karnych** (art. 39 k.k.), **przepadku i środków kompensacyjnych** (rozdział Va kodeksu karnego). Wymierzone są one zasadniczo obok kary, jako

⁵ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 20–21.

⁶ *Ibidem*, s. 21.

jej uzupełnienie, ale także zamiast kary (por. art. 59 k.k.). Ponadto, wobec sprawców czynów zabronionych, w szczególności tych, którym nie można przypisać winy z powodu ich niepoczytalności, mogą być stosowane **środki zabezpieczające**, których celem jest właśnie zabezpieczenie dóbr chronionych prawem przed możliwością ponownego ich zaatakowania przez sprawcę (poprzez umieszczenie go w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, pozbawienie uprawnień do wykonywania określonego zawodu bądź prowadzenia określonej działalności itd.)⁷. Istnieją również środki przewidziane dla nieletnich sprawców czynów zabronionych. Zasadniczo nieletni nie ponoszą odpowiedzialności karnej, bo nie są podmiotami zdolnymi do ponoszenia winy – z tego względu nie jest możliwe wymierzenie im kary. Jednakże w przepisach ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382 z późn. zm.) przewidziane są szczególne środki: **wychowawcze, poprawcze, lecznicze**, które mogą być stosowane wobec nieletnich, także sprawców czynów zabronionych.

Przepisy kodeksu karnego dają też możliwość stosowania tzw. środków **probacyjnych**, tj. związanych z **poddaniem sprawcy próbie** (warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe zawieszenie wykonania kary, warunkowe przedterminowe zwolnienie), które stanowią swoiste następstwo popełnienia przez sprawcę czynu przestępczego.

Reasumując, należy jeszcze raz podkreślić, że kara nie jest jedyną reakcją na popełnienie przestępstwa. Tak więc definicja prawa karnego musi uwzględniać także „inne środki”, które na gruncie tej gałęzi prawa mogą być orzekane/stosowane wobec sprawców czynów zabronionych.

Prawo karne charakteryzuje się pewnymi specyficznymi cechami, do których zalicza się uniwersalizm i subsydiarność⁸. **Uniwersalizm** prawa karnego oznacza, że nie reguluje ono jednej, ściśle określonej sfery stosunków społecznych, nie pełni też funkcji organizatorskiej.

⁷ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 8.

⁸ A. Marek, *Prawo...*, s. 13–14.

Książka stanowi kompletny i aktualny – z uwzględnieniem wszystkich nowelizacji kodeksu karnego od czasu ukazania się poprzedniego wydania – wykład części ogólnej prawa karnego, który obejmuje: wiadomości wstępne, naukę o ustawie karnej, naukę o przestępstwie oraz naukę o karze i innych środkach reakcji na przestępstwo. Podręcznik nie ma charakteru wyłącznie teoretycznego, przedstawia bowiem problemy stosowania prawa karnego na tle bogatego orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych.

Autorzy podręcznika są pracownikami Katedry Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Publikacja jest skierowana przede wszystkim do studentów wydziałów prawa i administracji, a także praktyków – głównie aplikantów sądowych, prokuratorskich, adwokackich i radcowskich.

9788380925120 W04P01

ISBN 978-83-8092-512-0

9 788380 925120

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLWUER.PL
WWW.PROFINFO.PL

LEX Student
Prawa

CENA 69 Zł (W TYM 5% VAT)